

9. Межжеріна Г.В. Переклад термінів-комполітів з лексемними морфемами (на матеріалі англійської та української авіаційних терміносистем). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія «Філологія». 2016. Т. 19. № 2. С. 157 – 165.
10. Халіновська Л.А. Особливості абрєвіації в українській авіаційній термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 675. С. 50 – 53.

Hanna Mezhzherina

STRUCTURAL TYPES OF ENGLISH AVIATION ABBREVIATIONS TERMS IN THE TRANSLATION ASPECT

The article deals with the translation of aviation terms-abbreviations (LORAN, tkof, T-tail, etc.) from English into Ukrainian. The regularities of structural integration of components in English and Ukrainian aviation terms were found. The types of structural and semantic transformations in translation were analyzed. The structure and features of the translation of letter abbreviations (UHF, HIPAR, etc.) are described. The translation specificity of homoacronyms that based on word-combinations in which one of the components is a concatenation-type composite is shown. Attention is paid to the availability of borrowings in English and Ukrainian aviation terminological systems. Identification of abbreviations-borrowings requires the use of French, German and other terminology dictionaries. It is important to distinguish elliptical abbreviations not only from the initial ones, but also from the reductions of the composites to the first letters of their components, to achieve an adequate translation. The terms-abbreviations that are formed by the reduction of current words were found. The choice of methods, types, ways to translate English aviation abbreviations (calquing of the original form, calquing with the following abbreviation, descriptive translation, etc.) depends on the structural type of the term. The required condition for an adequate translation of abbreviations is to take into account the broad context. The material was taken from dictionaries of aviation terms and original scientific texts.

К е y в o r d s : aviation term, abbreviation, translation, semantics.

УДК 811'002.4+378

Г.В. ЧОРНОВОЛ
м. Черкаси, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СТУДЕНТАМИ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ НАПРЯМІВ ПІДГОТОВКИ

У статті подано стислу характеристику видів роботи з фаховою термінологією на заняттях з української мови за професійним спрямуванням для студентів нефілологічних напрямів. Запропоновано два основні підходи для використання на заняттях – репродуктивного і творчого типу.

© Г.В. ЧОРНОВОЛ, 2019

Ключові слова: *термін, термінологія, українська мова за професійним спрямуванням, мовленнєві компетенції.*

Реформи, що відбуваються нині у вищій школі, вимагають від викладача постійного пошуку й оновлення форм роботи зі студентами. Зараз викладач повинен вирішувати низку питань, що є ключовими й потребують швидкого реагування. Одним із таких питань стає формування кваліфікованого потенційного фахівця і водночас гармонійно розвиненої мовної особистості. Через належне володіння фаховою термінологією, високою культурою мовлення демонструється відповідний рівень професійної підготовки.

Відповідне володіння фаховим мовленням обов'язково передбачає свідоме й доцільне вживання термінів окремих галузей науки і техніки. Тому вважаємо нині це питання актуальним. Проблеми роботи з термінологією на заняттях з української мови за професійним спрямуванням у вищій школі розглядають І.М. Кочан, Н.В. Місник, Н.В. Артикуца, В.В. Шляхова, Н.М. Костриця та ін.

Метою статті є деталізація окремих аспектів роботи з професійною термінологією на заняттях з української мови за професійним спрямуванням для студентів нефілологічних напрямів підготовки, а також опис окремих видів вправ, засобів і прийомів, за допомогою яких урізноманітнено пізнавальну діяльність студентів у роботі з термінологією обраного фаху.

За класичними поглядами щодо викладання дисциплін для студентів ключовим є твердження, що базою оволодіння фаховими вміннями й навичками передусім є ознайомлення з поняттєвим апаратом певної галузі науки. «Фундаментальний цикл навчання, – зауважує Н.І. Тоцька, – має бути спрямований на засвоєння студентами української термінологічної лексики та формування вмінь будувати професійно зумовлені висловлювання» [10, с. 26].

Засвоєння професійної термінології є тією необхідною умовою, на якій буде формуватися подальша успішна діяльність майбутнього фахівця. На думку Н.М. Костриці, саме теоретичні знання у подальшому «узагальнюють суспільний досвід та розкривають об'єктивні закони та закономірності» [5, с. 190]. Неодмінним компонентом підготовки спеціаліста є також постійне підвищення його особистісно-культурного рівня. На заняттях з української мови за професійним спрямуванням студентам нефілологічних напрямів підготовки варто створювати таку мовну та психологічну атмосферу, яка давала б поштовх до постійного й усебічного розвитку.

Поширення глобалізаційних та інтеграційних процесів у суспільстві нині вимагає змін у підходах до викладання дисциплін у національному виші. Основною вимогою до викладання української мови за професійним спрямуванням для студентів нефілологічних напрямів підготовки є професійно орієнтована комунікація, яка дає змогу студентові формувати, розширювати та закріплювати активний професійний словниковий запас, готуватися до потенційних процесів комунікації.

Сучасний світ перенасичений електронними засобами спілкування, що досить часто зумовлює труднощі в реальному обміні даними й свідомому їх використанні. Завдання викладача сьогодні – не просто донести інформацію до студентів, а й постійно підсилювати їхнє прагнення до «живих» процесів спілкування.

Аналіз спеціальних одиниць будь-якої галузі науки чи техніки демонструє їхній постійний і неспинний розвиток, появу нових понять і відповідних термінів. Разом із тим в окремих терміносистемах спостерігаємо певні стихійні процеси (як-от, наприклад, майже неконтрольований потік запозичень до економічної терміносистеми), а також трапляються випадки ненормативного чи неправильного вживання термінів. «Практика запозичення термінологічних лексем сама по собі не є страшною, – зауважує І.М. Кочан. – Але реальна небезпека полягає в тому, що чужі елементи призводять часто-густо до калічення мовних структур» [6, с. 207]. Ці чинники й зумовлюють потребу в посиленні уваги до роботи зі спеціальними одиницями на заняттях з української мови за професійним спрямуванням.

Продумана й чітко спланована система вправ, запропонованих студентам нефілологічних спеціальностей, повинна сприяти засвоєнню фахової термінології та її подальшому усвідомленому застосуванню у професійній діяльності.

Протягом навчання у майбутнього фахівця мають бути сформовані мовленнєві компетенції, зокрема такі:

- уміння створювати зв'язні висловлювання залежно від конкретної ситуації (виступ із повідомленням, доповідь, характеристика результатів дослідження тощо);
- використання різних прийомів фіксації почутого (запис ключових слів, плану висловлювання, статистичних даних тощо) відповідно до комунікативного завдання (участь у дискусії, передавання інформації іншому, використання її у власній діяльності);
- уміння створювати й оформлювати думки в усній і писемній формі у межах різних стилів;
- уміння адекватно сприймати інформацію, що передбачає зосередження уваги на осмисленні висловлювання (тема, факти, докази, головне й другорядне, логіка викладу);
- уміння розвивати й підтримувати на належному рівні мовний смак і мовну культуру.

Рівень мовлення студентів залежить першочергово від культури мислення. Заняття з української мови за професійним спрямуванням потрібно проводити так, щоб кожен студент мав умови для самореалізації й активного розвитку. Зокрема, цьому сприятиме використання основних методів і прийомів аналітико-синтетичної діяльності (моделювання, формулювання висновків за аналогією, спостереження, висунення гіпотези та її доведення).

Викладач повинен використовувати у процесі роботи такі види вправ, які дадуть змогу виробити у студентів уміння створювати зв'язні висловлювання з використанням фахових термінів, орієнтовані на подальшу професійну діяльність у межах комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення дисциплін.

Необхідною й однією з основних умов вискоєфективної професійної діяльності є усвідомлений вибір майбутніми фахівцями мовних засобів, зокрема термінів, уживання яких пов'язується з умінням вільно орієнтуватися в різних комунікативних ситуаціях.

Адекватне й повне розуміння фахової термінології є неодмінною умовою професійної підготовки й вимагає від студента активної мисленнєвої діяльності для засвоєння основних понять відповідної галузі науки чи техніки. На

думку І.М. Кочан, «у результаті вивчення дисципліни студенти мають навчитися диференціювати нормативне й ненормативне слово та терміновживання, добирати з низки дублетних форм ту, яка відповідає не лише вимогам семантичної точності, але й стилістичної доречності, граматичної та стилістично правильної сполучуваності» [7, с. 18].

На нашу думку, увага до роботи з фаховою термінологією на заняттях з української мови за професійним спрямуванням є поки що недостатньою. І ця ситуація повинна бути змінена найближчим часом. Адже постійна робота зі спеціальною лексикою не тільки поглиблює фахові знання студентів про досліджувані поняття, але й підвищує культурно-професійний рівень особистості загалом.

Констатуємо той факт, що досить часто на заняттях з української мови за професійним спрямуванням терміни вивчають оглядово. Через це уявлення студентів про відповідну галузеву термінологією є фрагментарними й безсистемними, що в подальшому спричинює неповне або й хибне розуміння суті понять. Для майбутніх спеціалістів неодмінно потрібно наголошувати на важливості усвідомлення ключових термінів відповідного фаху, а також обов'язково підкреслювати, що «оскільки термін – це слово у особливій функції, то в кожній терміносистемі він має своє, чітко окреслене значення» [6, с. 206].

Важливо разом зі студентами намагатися з'ясувати причини, що зумовили найменування поняття, встановлювати мотиваційні зв'язки між поняттям і його назвою.

У процесі роботи з фаховою термінологією варто звернути увагу на те, що час від часу в ролі терміна можуть бути використані загальноновживані слова.

Тут неодмінно маємо наголошувати на тому факті, що «термінологічна номінація – на відміну від загальнономовної (часто стихійної, неупорядкованої) – це цілеспрямований творчий процес, зумовлений взаємодією зовнішніх та внутрішніх мовних чинників» [12, с. 57]. Через це варто використовувати систему вправ на розрізнення загального й термінологічного значень лексеми, адже аналіз відповідей студентів підтверджує той факт, що у їхній свідомості домінує побутове значення лексеми, що в подальшому перешкоджає засвоєнню термінологічного потракування.

Застосування подібних вправ допомагатиме розвитку у студентів навичок аналітико-синтетичної діяльності й загального розвитку. Варто також акцентувати увагу аудиторії на тому, що терміни, які належать до групи загальноновживаних, обов'язково деталізують своє значення в окремих галузевих терміносистемах.

Зважаючи на це, до виконання можна запропонувати вправи на розрізнення значень терміна в кількох галузях науки (наприклад, термін *закон* пояснено й деталізовано в системі юридичної, природничої, фізичної галузі). «Комунікативна функція термінів покликана забезпечити взаєморозуміння між спеціалістами в межах відповідних галузей знання та суміжних дисциплін», – наголошує Л.В. Туровська [11, с. 83].

Тому обов'язковим для виконання на заняттях з української мови за професійним спрямуванням будуть вправи на взір: з'ясуйте суть запропонованих термінів і визначте суміжні галузі людської діяльності, в яких вони можуть використовуватися: *регенерація* – відновлення організмом утрачених чи

пошкоджених органів і тканин, а також відновлення цілого організму та його частин [9, с. 407]; загартовування, загартування – комплекс методів, спрямованих на підвищення функційних резервів організму та його опірності несприятливій дії фізичних чинників довкілля [9, с. 197]; ферменти – біологічні каталізатори; специфічні високоспеціалізовані білки, які синтезуються в живих клітинах і здатні значною мірою уможлиблювати, пришвидшувати взаємопов'язані біохімічні реакції [9, с. 565 – 566].

Такі завдання ми відносимо до першого із запропонованих варіантів вправ, базованих на репродуктивному підході відтворення інформації, який використовують як інструмент для формування у студентів навичок систематичної роботи з фаховою літературою (словниками, довідниками, посібниками).

Оскільки переважним джерелом отримання інформації для сучасної молоді є ресурси всесвітньої мережі Інтернет, то студентів варто орієнтувати на використання авторитетних електронних джерел інформації. Обов'язково потрібно наголошувати на важливості застосування якісних ресурсів та докладної перевірки основних даних.

На практиці найбільш ефективними видами вправ такого типу зарекомендували себе запропоновані нижче варіанти:

- термінологічні диктанти (викладач перераховує ознаки того чи того поняття, а студенти визначають і записують відповідний йому термін або навики, до запропонованих термінів потрібно сформулювати визначення): *риси особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товарицькість – [комунікабельність]; творчість, здатність до створення нового, оригінального – [креативність]; спонукальна причина дій і вчинків людини – [мотив]; процес мислення, спрямований на виявлення (з'ясування) істотних рис, властивостей і зв'язків предметів, явищ, подій – [розуміння]; ідеальне уявлення результату, який має бути досягнутий у ході людської діяльності – [ціль]* [4];

- оформлення термінологічного словника-мінімуму відповідної галузі людської діяльності;

- з'ясування суті фахових термінів за словниками відповідної галузі науки чи техніки (наприклад, для фахівців напряму підготовки «фізична культура» це може бути тлумачення основних термінів спорту *антропометрія, вправи, гігієнічна фізична культура, гіподинамія, ігри, координація, м'язи, олімпійський спорт, підготовленість, ранкова гімнастика, реабілітація, спорт, спортивні досягнення, темп, фізичне навантаження*) [2];

- різнорівневі тести, що виконуватимуть тренувальну роль;

- аналіз професійно орієнтованого тексту навчально-наукового чи науково-популярного підстилю наукового стилю з роз'ясненням термінів.

Інший варіант діяльності студентів є більш складним, адже вимагає від них уміння проводити аналітико-синтетичну роботу, виявляти самостійність і творчість.

Оскільки рівень творчого мислення для кожного студента є індивідуальним, то формулювання завдань повинне максимально враховувати індивідуально-особистісні риси майбутніх фахівців. Типи завдань, які можуть бути використані на заняттях і допомагають підвищувати рівень мовленнєвих і професійних компетенцій студентів у межах роботи з професійною термінологією, пропонуємо такі:

- створення текстів різних стилів із використанням загальнонаукових чи інтернаціональних термінів (*закон, теорія, гіпотеза, аксіома, теорема, креативність, метод, мотив, колектив, група, лідер, фахівець, аналіз, синтез, асоціація, інтеграція, спілкування*);
- визначення антонімічних пар термінів та: *індукція* – [*дедукція*]; *екстраверсія* – [*інтроверсія*]; *активність* – [*пасивність*]; *аналіз* – [*синтез*]; *інтуїтивне* – [*логічне*] мислення;
- встановлення відповідностей на взір питомий / запозичений термін (виявлення термінів-дублетів):

У 50-х роках ХХ ст. у США виникає теорія **самодетермінації**. *Періодичні, короточасні, мимовільні зміни напруження уваги до певного об'єкта чи діяльності називаються флюктуаціями уваги. Майже всі сучасні психологи вважають свідомість сукупністю феноменів, частину яких можна вивчати за допомогою інтроспекції. Неадекватними називають подразники, до відображення яких орган не пристосований і які його не збуджують (наприклад, світло – для вуха тощо)* [4].

Для довідки:

флюктуації – коливання, *інтроспекція* – самоспостереження, *неадекватний* – невідповідний, *самодетермінація* – самозумовленість;

- оформлення творчих робіт і презентацій із використанням професійної термінологіки – «Світ моїх захоплень», «Моя майбутня професія», «Чого я очікую від майбутнього», «Психологічні передумови майбутньої професії» тощо;
- етимологічні розвідки, які міститимуть інформацію про походження базових термінів окремої галузі науки чи техніки і шляхи їхнього входження до відповідної вітчизняної терміносистеми;
- переклад професійно орієнтованого тексту.

На важливості такого виду роботи наголошує В.В. Шляхова, адже, на її думку, саме переклад текстів різного типу вироблятиме у студентів високий рівень володіння словом і допомагатиме викориненню елементів суржику у професійному мовленні студентів [13].

Нинішній розвиток мови науки засвідчує постійне й неперервне запозичення іншомовних термінологем із частковими випадками передавання спеціальних понять засобами рідної мови. Але незалежно від способу перекладу незареєстрованих термінів, цей переклад здійснюють для одержання їхніх формальних еквівалентів [3, с. 18]. Тому вправи перекладознавчого напрямку є надзвичайно важливими в системі підготовки майбутніх фахівців. «Особливу увагу слід звернути на переклад вузькогалузевих термінів-новоутворень. Їх варто перекладати у контексті, адже окремо взятий термін перекласти однозначно неможливо» [1, с. 86].

Також варто підкреслити, що в процесі входження нових понять і відповідних їм термінів до галузевих терміносистем певний час вони можуть функціонувати у кількох варіантах графічного оформлення, що є нормою: «*Полупозишн і поул-позишн – право спортсмена виступати першим, виборене після проведення попередніх залікових змагань*» [8, с. 197].

Варіанти вправ такого типу можуть становити собою усний переклад фазового тексту, вибіркового переклад термінів, письмовий переклад термінів із

подальшим роз'ясненням орфографічних, пунктуаційних та акцентуаційних особливостей.

Отже, успішне засвоєння фахової термінології є однією з основних умов підготовки фахівця високого рівня, здатного конкурувати в умовах постійної зміни професійних запитів сьогодення. Системне й неперервне вивчення термінів відповідного напрямку науки чи техніки зможе забезпечити формування у студентів належної професійної та мовленнєвої компетентності, що в подальшому сприятиме зростанню загальнонаукового рівня нашої держави загалом.

1. Бондар Л.А. Механізми перекладу англійських термінів-новоутворень українською мовою. *Філологічні студії*. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2011. Вип. 6. С. 81 – 87.
2. Грибан Г.П., Бойко Д.В., Дзенделок Д.О. Термінологічний словник з фізичної культури і спорту. Житомир: Рута, 2016. 100 с.
3. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ: Вид. дім «KM Academia», 2000. 218 с.
4. Загальна психологія / О.В. Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ: Либідь, 2005. 464 с.
5. Костриця Н.М. Інтегративний підхід до структурування знань у контексті гуманітарної підготовки фахівців-аграрників. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя*. Серія «Психолого-педагогічні науки». 2013. № 1. С. 188 – 191.
6. Кочан І.М. Словотвірні норми і термінологія. *Термінологічний вісник*: Зб. наук. праць, 2013. Вип. 2 (1). С. 202 – 209.
7. Кочан І.М. Посібники з термінознавства й навчальний процес. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2016. № 842. С. 18 – 23.
8. Нові слова та значення: словник / уклад. Л.В. Туровська, Л.М. Василькова. Київ: Довіра, 2008. 271 с.
9. Словник української біологічної термінології / за ред. Л.О. Симоненко, Д.М. Гродзинського. Київ: КММ, 2012. 744 с.
10. Тоцька Н.І. Ділове українське мовлення: професійний аспект. *Дивослово*. 2006. № 3. С. 25 – 27.
11. Туровська Л.В. Ще раз про емоційність терміна. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 676. С. 82 – 85.
12. Халіновська Л.А. Кореляція понять термін і номен в українській науково-технічній термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 733. С. 57 – 59.
13. Шляхова В.В. Переклад термінів як засіб формування лінгвістичної компетенції студентів. *Українська термінологія і сучасність*: Зб. наук. праць. Київ: КНЕУ. Вип. VII. 2007. С. 403 – 405.

Halyna Chornovol

SOME ASPECTS STUDY OF PROFESSIONAL TERMINOLOGY BY NON-PHILOLOGY STUDENTS

In the article a brief description of the types of work with professional terminology in lessons on the Ukrainian language by professional orientation was given. Different types of exercises are offered for non-philological students.

The main requirement for teaching Ukrainian is professional communication today. A necessary condition for effective professional activity is a conscious choice by specialists of the necessary linguistic means in particular terms.

At lessons on the Ukrainian language by professional orientation work with professional terminology we propose to conduct in two versions. The first version is based on the reproductive approach and forms students' skills in working with professional literature. The second version of students' work requires them to be independent and creative. They must think about their tasks. Consequently successful mastering of professional terminology is one of conditions for the preparation of a high level specialist.

Key words: term, terminology, Ukrainian language by professional orientation, language competences.